

УДК: 94(477) «1917/1918»:[394:341.71-051]

Н. О. Ластовець

Харківський національний університет імені В. Н. Каразіна

ПОВСЯКДЕННЯ УКРАЇНСЬКИХ ДИПЛОМАТІВ ПОЧАТКУ ХХ СТОЛІТТЯ (ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЦЕНТРАЛЬНОЇ РАДИ)

Стаття присвячена впливу повсякдення на діяльність закордонних представництв УНР на прикладі Центральної Ради. На основі широкого спектру історіографічного та джерельного комплексу встановлені закономірності формування дипломатичних місій періоду Центральної Ради. Виведені закономірності впливу житлових умов, кадрового наповнення та структурного поділу представництв на ефективність діяльності за кордоном для ствердження України як незалежного державного утворення на початку ХХ століття.

Ключові слова: повсякденне життя, дипломатичне представництво, УНР, міжнародні відносини.

Статья посвящена влиянию повседневности на деятельность иностранных представительств УНР на примере Центральной Рады. Широкий спектр историографических, а так же источниковедческих работ послужил базисом для установления закономерностей формирования дипломатических миссий периода Центральной Рады. Выведены закономерности влияния жилищных условий, кадрового наполнения и структурного деления на эффективность деятельности за границей для утверждения состоятельности Украины как независимого государственного образования начала ХХ века.

Ключевые слова: повседневность, дипломатическое представительство, УНР, международные отношения.

The article reveals how everyday life influenced the activity of diplomatic missions in the early 20th century on the example of the Central Council. The author describes the main concepts, methods and procedure for assessing staff diplomatic mission during the period of the Central Council. The author investigates how housing conditions, regular personnel and structure influenced the efficiency of the diplomatic mission of the UPR abroad aiming to validate Ukraine as an independent state formation in the early 20th century.

Keywords: everyday life, diplomatic mission, the UPR, international relations.

Життя та діяльність дипломатичних представників завжди були тісно пов'язані між собою, але мали та мають свої характерні відмінності. Політична еліта України початку ХХ століття формувала дипломатичний корпус з погляду партійності, віку та станової приналежності. Інтелігенція, яка акумулювала в собі всі життєдайні сили українського суспільства, створила свою систему підбору персоналу для проходження дипломатичної служби. Неоднозначна направленість зовнішньої та внутрішньої політики українських державних утворень початку ХХ століття часто нівелювала здобутки попередників і дезорієнтувала закордонних партнерів, але висока культура й непереборне прагнення до ствердження держави на міжнародній арені давали позитивні результати.

Історіографічна база проблеми в українській історичній науці є достатньо широкою, але вона присвячена загальному розгляду певних тенденцій формування дипломатичних представництв. На початку ХХ століття очевидці, аналізуючи період, звертали увагу на передумови діяльності та її документальне наповнення [1; 6]; у радянський період зовнішня політика Центральної Ради не розглядалася [9; 15] через ряд чинників, переважно ідеологічного спрямування [14, с. 70]; сьогодні

ж конкретизується ставлення іноземних держав до процесів, які відбувалися на той час [2; 5; 10], та до комплексу спроб, застосованих молоддю українською дипломатією для ствердження країни на міжнародній арені [4; 11; 17; 18].

Розгляд повсякденного життя українських дипломатичних представників на сьогодні не набув належного рівня вивчення. Організація побуту та взаємовідносин в місії на сторінках праць зустрічається ситуативно – у контексті прикладів для підтвердження певних моментів зовнішньої політики [2; 17]. Такому стану речей сприяє розпорошення наявного матеріалу по різноманітних джерелах, переважна більшість з яких представлена спогадами діячів того періоду [3; 7; 12; 13], та відсутність повної інформації про кадровий склад дипломатичних представництв, умови проживання й укомплектованість. Більшість даних присвячено головам дипломатичних представництв та їх секретарям, наступними виступають представники військового аташату та радники місій [7, с. 262]. Вибірково окреслені урядовці та найманий персонал (стенографістки, неофіційні радники, агенти) [23, ф.2592, оп.1, спр.50, арк. 22–23].

Саме кадровий склад створював робочу або не робочу атмосферу в представництві, допомагав чи шкодив діяльності і сприяв ефективності впровадження політики на території певної держави. Відомий факт підписання Брестського миру і вдалої дипломатичної гри делегації під керівництвом В. Голубовича та М. Любинського став хрестоматійним [19, с. 50–70]. Успіхам і прорахункам сприяли члени дипломатичних представництв та делегацій, бо вони були провідниками глобальної політики на всіх рівнях.

Під час аналізу наявного масиву інформації, що присвячена темі повсякденного життя дипломатичних представників, виокремилися такі напрямки аналізу як: матеріальне забезпечення; кадрове наповнення; умови проживання; умови праці. Особливості матеріального забезпечення розкриває у своїх дослідженнях П. Гай-Нижник [2], основна увага якого прикута до аналізу фінансів українських державних утворень та впливу фінансової складової на діяльність Міністерства закордонних справ УНР [2, с. 133]. Кадровий склад Генерального секретаріату іноземних справ, згодом Міністерства закордонних справ, періоду Центральної Ради був розглянутий у монографії О. Кудлай [11], де детально показаний процес організації та становлення міністерства в 1917–1918 рр. Інформація про голів, секретарів дипломатичних місій опосередковано зустрічається майже у всіх монографіях та статтях присвячених закордонним представництвам [6, с. 181; 19, с. 73]. Що стосується періоду діяльності Центральної Ради, то перелік особового складу дипломатичних представництв зустрічається здебільшого у спогадах діячів того часу [3; 7; 13].

Взаємовідносини всередині місій впливали на міжнародне ствердження України на початку ХХ століття не менше, ніж ставлення іноземних країн до «українського питання». Процес підбору персоналу та фінансування представництв відрізнявся в різні етапи функціонування державних утворень, але одне було спільним – принцип партійності/довіреності часто перевершував компетентність та доцільність. Період Центральної Ради характеризувався яскраво вираженою соціалістичною спрямованістю представників закордонних інституцій. Брак досвіду та знання мов не ставали перешкодою на шляху до кар'єри дипломата.

Після бурхливого успіху української делегації в Брест-Литовську [17] настав період поступового ствердження країни, але модель поведінки, що використовувалася під час відносно швидкоплинного процесу, виявилася неідеальною для довготривалих стабільних взаємин. Підписання III Універсалу [21, с. 398–401] відкрило шлях до активних міждержавних взаємин, а проголошення незалежності IV Універсалом [22, с. 102–104] узаконило на державному рівні відправку закордонних представництв. Попри це, негативним важелем слугували затримки з відправлення дипломатичних місій за кордон. Так, у спогадах М. Галаган наголошує на ще декількох негативних моментах, що вплинули на ефективність діяльності представництва, це – неуккомплектований штат місії, незнання мови країни перебування, відсутність організації транспорту для прибуття до місця призначення, відсутність попередніх домовленостей про прийняття дипломатичного представництва [3, с. 366]. Усе перелічене, окрім попередніх

домовленостей про прийняття місії, також було характерне для представництв, що відправилися до Австро-Угорщини, Німеччини та Туреччини.

Період Центральної Ради ознаменувався різкими віковими контрастами серед призначених представників. Найстаршому – С. Шелухіну – було 54 роки (станом на 1918 рік), і він брав участь у переговорному процесі з РСФРР [18, с. 41]. Наймолодшим був О. Севрюк (25 років), делегат у Брест-Литовську та представник у Німеччині від Центральної Ради [16, с. 3]. Середній вік дипломатів того періоду становив – 36 років. Відповідно – 50% становили 40-30- річні, 30% – 30–20-річні та 20% припадало на вікову категорію від 40 до 50 років.

Цікавою є також градація голів дипломатичних представництв. Для періоду Центральної Ради, як вже наголошувалося раніше, був характерний ситуативний розподіл репрезентантів. Представником у Німеччині був О. Севрюк, про якого Д. Дорошенко відгукувався як про здібну людину, але непридатну для ролі посла [7, с. 258]. Представники в Туреччині, Австро-Угорщині та Румунії були старшої вікової групи.

Належність репрезентантів до різних поколінь та проблеми зі своєчасним інформування унеможлилювали ефективну роботу представництв та координацію поміж ними. Прикладом може слугувати листування між М. Любинським, міністром закордонних справ УНР, та О. Севрюком про необхідність виїзду до Румунії для координації дій з представником УНР у Румунії М. Галаганом. Міністр наголошує не лише на поганому зв'язку з міністерством («ваші депеші регулярно одержую, але помічаю, що ви не всі мої одержуєте» [20, с. 56]), але й на відсутності зв'язку між представниками.

Для періоду Центральної Ради були характерні перші спроби регламентації штату, цілей та завдань місії на документальному рівні. Наприкінці 1917 р. Народне міністерство закордонних справ УНР розробило законопроект «Про установи для охорони інтересів українських підданих за межами Української Народної Республіки» [8, с. 415]. Згідно з ним встановлювалися посади окремих консульських агентів УНР та обов'язки консульських установ: видача громадянам посвідчення для повернення в Україну, оформлення паспортів для виїзду до іноземних держав, матеріальна допомога громадянам України за кордоном та здійснення особливих доручень уряду УНР.

Міністерство закордонних справ навесні 1918 р. підготувало проект закону «Про закордонні установи Української Народної Республіки» [8, с. 427]. Згідно з ним були чітко окреслені напрямки діяльності представництв, які включали політичні зносини з урядами країн акредитації, охорону інтересів політики й торгівлі УНР (йдеться перш за все про проблему військового майна, що залишилося після розпаду Російської імперії), захист законних прав громадян України за кордоном. Згодом, до зазначених вище напрямків додалася культурницька складова, що виражалася в популяризації українського питання в закордонній пресі, у виданні брошур, книжок, відкритих лекціях тощо. Було встановлено номенклатуру дипломатичних установ за кордоном та поділ на розряди представництв, але законопроект, хоча був поданий для затвердження 19.08.1918 р., затверджений не був.

Попри виділене фінансування та спроби законодавчого закріплення, відчувався брак необхідних для роботи осіб. Проблеми з набором кадрів були як в самому міністерстві закордонних справ, так і в комплектації місії [11, с. 25]. Надмірне захоплення політично доцільними кандидатурами в період Центральної Ради унеможливило існування курсів для підвищення кваліфікації дипломатичних працівників, за винятком консульських [23, ф. 2952, оп.1, спр.14, арк.16.]. Під час аналізу заяв, що подавалися на розгляд для прийняття на дипломатичну службу, претенденти на посаду, перш за все, вказували на знання мов та наявність освіти [23, ф. 2592, оп.2, спр.9, арк.19.]. Попри те, більшість складу підбирав голова представництва. М. Галаган згадує: «... приділило міністерство лише двох урядовців-аташе; інший потрібний персонал мав я набрати із тих українців, що вже перед тим виступали в Румунії як фактичні заступники українського правительства» [3, с. 357]. Кількісний склад періоду Центральної Ради можна проаналізувати на підставі листування між МЗС та представництвами та за спогадами безпосередніх учасників подій [3; 7; 13]. Наприклад, у місії УНР у Берліні, що

відносилася до представництв I-го розряду, згідно з листуванням, спостерігалася відсутність третини складу [7, с. 262; 23, ф. 2592, оп.1, спр.50, арк.29], місія у Румунії, що відносилася до II-го розряду, також була сформована з неповним штатом [3, с. 357], а про установи в Туреччині та Австро-Угорщині зустрічаються лише фрагментарні згадки (лише три урядовці разом з головою місії) [7, с. 262].

Повсякденною практикою, що набувала катастрофічних масштабів, була ситуація з отриманням необхідної та своєчасної інформації. А. Яковлів (посол України в Австро-Угорщині) писав: «...почуваю себе зовсім одрізаним від України» [23, ф. 4438, оп.1, спр.106, арк. 6 зв.]. Подібний стан речей спостерігався по інших представництвах. Показовою є телеграма, отримана 25 квітня 1918 року, за чотири дні до перевороту і повалення Центральної Ради. У пункті 5 наголошено на тому, що «...вашої шифрованої телеграми прочитати не удалось, очевидно передавати по телефону такі речі трудно, а може, ви користуєтесь якимсь невідомим шифром. Просимо пояснити справу» [20, с. 57]. Відомим фактом є те, що необхідні документи про становище в Україні, газети та журнали, інструкції для виконання до закордонних місій потрапляли інколи лише за місяць-півтора, коли вже ставали неактуальними (при необхідному зв'язку раз на два тижні).

На початковому етапі українські комісари, що діяли у військових частинах, на фронтах, активно допомагали дипломатам в організації зустрічей з можновладцями, передавали в користування майно, надавали тимчасові помешкання. Один з мемуаристів наголошував, що «це давало мені (М. Галагану – примітка автора) можливість бути в безпосередньому контакті з нашим фронтним комісаром, з другого боку я міг негайно приступити до збирання інформації про загальний стан речей і про відношення румунської влади до українців» [3, с.367]. Згодом К. Чоботаренко, про якого йдеться у спогадах, став фактичним радником місії. Завдяки його турботі румунська влада надала нашій місії помешкання з 5-6 кімнат [3, с.367–369]. Відносно представництв в Австро-Угорщині та Німеччині інформації значно менше.

Уся сукупність елементів повсякденного життя одночасно розкриває декілька дуже важливих для молодого держави моментів різного характеру: рівень політичної свідомості, рівень суспільної свідомості, стан підготовки кадрів, у тому числі управлінців, рівень готовності до політичних взаємовідносин. Рівень політичної свідомості виражався у ставленні до процесів, що відбувалися на території України, та реакції на них. Сприйняття державного утворення як незалежної одиниці консолідувало навколо себе діячів різних соціальних верств та політичних уподобань, що давало змогу привести в рух бюрократичну машину. Дипломатичні представники, окрім своїх прямих завдань, виконували цілий комплекс доручень, що не обмежувався репрезентацією молодого держави. Захист інтересів українських громадян, налагодження торговельних зносин, аналіз політичної ситуації в країнах перебування, окрім ствердження державності, входив до компетенції тогочасних дипломатів. Враховуючи відсутність досвіду організації закордонних місій та міжнародних взаємин взагалі, створення добре організованих, а особливо ефективних, представництв ставало складним, але не таким вже й неможливим завданням.

Отже, повсякдення, як допоміжна складова для вивчення української дипломатії початку ХХ століття, потребує всебічного розгляду та детального вивчення всіх його особливостей. За допомогою масиву літератури й джерельної бази складається цілісна картина проживання, перебування та існування представників українських дипломатичних місій, внутрішніх взаємовідносин та їх впливу на зовнішньополітичний курс молодого країни і її ствердження на міжнародній арені на початку ХХ століття.

Література

1. Винниченко В. К. Відродження нації (історія української революції [марець 1917 р. – грудень 1919 р.]). Ч. 2. / В. К. Винниченко – К., 1990. – 328 с.
2. Гай-Нижник П. Фінансові взаємини Української Народної Республіки з Французькою Республікою як віддзеркалення стосунків України та країн Антанти (1917–1918 рр.) / П. Гай-Нижник // Пам'ять століть. – 2007. – №2. – С.133–152.

3. Галаган М. З моїх споминів (1880-ті – 1920 р.) / М. Галаган; передмова: Т. Осташко, В. Соловійова. – К.: Темпора, 2005. – 656 с.
4. Дацьків І. Б. Дипломатія українських державних утворень у захисті національних інтересів 1917 – 1923 рр. / І. Б. Дацьків – Т.: Астон, 2009. – 519 с.
5. Держалюк М. Міжнародне становище України та її визвольна боротьба у 1917 – 1922 рр. / М. Держалюк – К.: Орion, 1998. – 240 с.
6. Дорошенко Д. Історія України 1917–1923 рр. В 2-х т.: Документально-наукове видання / Д. І. Дорошенко – К.: Темпора, 2002. – 320 с.
7. Дорошенко Д. Мої спомини про недавнє минуле (1914–1920 роки) / Д. Дорошенко.– К., 2007. – 632 с.
8. Історія державної служби в Україні: У 5 т. / НАН України, Ін-т історії України; Гол. управління держ. служби України; відп. ред. Т. В. Мотренко, В. А. Смолій. – Т.1. – 554 с.
9. История Украинской ССР: в 10 т. Т. 6: Великая Октябрьская социалистическая революция и гражданская война на Украине (1917-1920): / Коллект. автор, Ю. Кондуфор, Н. Супруненко, Е. Бойко, Ю. Гамрецкий – К.: Наукова думка, 1984. – 655 с.
10. Кондратюк В. О. Україна в історії міжнародних відносин / В. О. Кондратюк, І. М. Верхоляк, О. В. Омельченко. – Л.: Світ, 1995. – 262 с.
11. Кудлай О. Створення та діяльність народного міністерства міжнародних справ Української Народної Республіки (червень 1917 – квітень 1918 рр.) / О. Кудлай; НАН України, Ін-т історії України. – К., 2008. – 116 с.
12. Липинський В. Твори. Архів. Студії. Т. 1: Листування (А-Ж) / Східноєвроп. дослід. ін-т ім. В. К. Липинського (США), Ін-т Європ. дослідж. НАН України. – К.; Філадельфія: Смолоскип, 2003. – 959 с.
13. Марголин А. Украина и политика Антанты: записки еврея и гражданина / А. Марголин. – Берлин: Изво С. Евронь, 1921. – 397 с.;
14. Пахоменков Ю. Г. Радянська історіографія про суспільно-політичні процеси в Україні в 1917-1918рр. / Ю. Г. Пахоменков // Наука. Релігія. Суспільство. – № 2. – 2009. – С. 70–74.
15. Победа Советской власти на Украине: историческая литература / ред. Ю. Ю. Кондуфор. – Москва: Наука, 1967. – 579 с.
16. Севрюк О. Берестейський мир (уривки із спогадів) / О. Севрюк. – PARIS: Les nouvelles ukrainiennes, 1928. – 15 с.
17. Соловійова В. Дипломатична діяльність українських національних урядів у 1917–1921 рр. / В. Соловійова. – К.: Ін-т історії України НАН України, 2006. – 394 с.
18. Стрельський Г. В. Українські дипломати доби національно-державного відродження (1917–1920 рр.): біогр. довід. / Г. В. Стрельський. – К., 2000. – 48 с.
19. Табачник Д. В. Українська дипломатія. Нарис історії / Д. В. Табачник. – К.: Либідь, 2006. – 763 с.
20. Українські дипломатичні представництва в Німеччині (1918 – 1922): Документи і матеріали / Упор. В. М. Даниленко, Н. В. Кривець. – К., 2012. – 592 с.
21. Українська Центральна Рада. Документи та матеріали. Т.1 (4 березня – 9 грудня 1917 р.) / Упор. В. Ф. Верстюк. – К., 1996. – 589 с.
22. Українська Центральна Рада. Документи та матеріали. Т.2 (10 лютого 1917 – 29 квітня 1918 р.) / Упор. В. Ф. Верстюк – К. : Наукова думка, 1997. – 422 с.
23. Центральний державний архів вищих органів влади України.